

ETIOPIE A ROH AFRIKY V DOBĚ STUDENÉ VÁLKY, 1960–1989

Jan Záhořík

1. Úvod

Roh Afriky je velmi specifickým regionem s mnoha různými historickými trajektoriemi, vnějšími vlivy, politickými systémy, etnickými konflikty, náboženskou komplexností či vojenskými převraty.¹ Celý region byl zasažen různými koloniálními vlivy, které se podepsaly a dodnes podepisují na mezistátních konfliktech, problematice hranic a fragmentaci jednotlivých států a území. Strategický a ekonomický význam regionu je nezpochybnitelný, o čemž svědčí fakt, že se stal důležitou oblastí intenzivního zájmu jak koloniálních mocností,² tak supervelmocí během studené války. Mezi jednotlivými státy regionu vyniká Etiopie jako země, která nikdy nezažila systematickou kolonizaci, s výjimkou krátké italské okupace v letech 1935–1941. Až do roku 1974 existovalo v Etiopii císařství, postavené na třech pilířích, osobě císaře, etiopské ortodoxní církvi, a amharském jazyce a kultuře jako jednotících elementech. Císař Haile Selassie přispěl k rozvoji země, jejímu vstupu do Společnosti národů, ke vzniku Organizace africké unie se sídlem v Addis Abebě, ale stejně tak to byl on, kdo udržel Etiopii ve stavu feudálního režimu, nerozvinutého zemědělství, infrastruktury a všeobecné zaostalosti.³

Protichůdné charakteristiky osoby císaře lze aplikovat i na celou zemi. Etiopie je dodnes zemí paradoxů, která se i přes svůj ohromný potenciál nedokáže vymanit z područí chudoby a nerovnoměrného rozvoje společnosti. Zejména po roce 1960, kdy došlo k neúspěšnému pokusu o převrat, se začaly ukazovat stinné stránky režimu, založeného na represí a autoritativní a velmi centralizované vládě. Od té doby byly tradiční pilíře státu zpochybňovány a kritizovány vznikajícími hnutími a asociacemi, především studentů a rolníků. Feudální podoba státu byla založena na vládě majitelů půdy (*neftegna*) a poddaných (*gäbbar*), což mělo i své etnické a náboženské konsekvence, ne-

¹ Tato studie je součástí výzkumného grantu SGS-2016-027.

² Viz ZACCARIA, Massimo: *Italian Approaches to Economic Resources in the Red Sea Region*. Eritrean Studies Review, 5, 1, 2007, s. 113–155.

³ K tématu viz DEL BOCA, Angelo: *The Negus. The Life and Death of the Last King of Kings*. Addis Ababa 2012.; CRUMMEY, Donald: *Land and Society in the Christian Kingdom of Ethiopia. From the Thirteenth to the Twentieth Century*. Urbana and Chicago 2000.

boť *neftegna* byli obvykle lidé ze severu, zatímco *gäbbar* tvořili nesemitské společnosti z jihu. Muslimové byli v pozici občanů druhé kategorie, kteří ani půdu vlastnit nesměli. Jejím největším vlastníkem byl císař a ortodoxní církev.

I přesto nelze pohlížet na dějiny Etiopie jako na střet jakýchsi dvou jasně definovaných entit. Etnické a náboženské společnosti nejsou monolitní, vládnoucí vrstva v Etiopii byla navíc vždy velmi úzká, zatímco drtivá většina obyvatel žila v podmínkách naprosté chudoby, bez ohledu na region, náboženství, či etnický původ. Amharsky hovořící obyvatelé země tak žili ve stejných podmínkách jako jejich neamharsky hovořící sousedé. V šedesátých letech došlo k prvním velkým společenským otřesům, vyjadřujícím nespokojenost s tehdejší uspořádáním, jak sociálním, tak kulturním, náboženským a etnickým. Byla to především oromská asociace Macha-Tulama, jejíž aktivity vyvolaly ve vládnoucích kruzích obavy, vzhledem k aspiracím Oromů a muslimů.⁴

Přelom šedesátých a sedmdesátých let se nesl ve znamení působení studentských a rolnických hnutí, protestujících proti vládě a její neschopnosti řešit akutní problémy v čele s hladomory a suchem. Protestující mládež obviňovala ortodoxní církev a aristokracii z nerozvinutosti Etiopie a z toho vznikajícího sociálního napětí.⁵ V této studii se zaměříme na centrální roli Etiopie v éře studené války v Rohu Afriky, jejíž postavení hegemonu ovlivňovalo události i v širším regionu, a jejíž status přitahoval pozornost světových mocností v čele se Spojenými státy americkými a Sovětským svazem. Časově je studie vymezena lety 1960 a 1989. Rok 1960 byl důležitým mezníkem, neboť došlo poprvé k otřesu císařského režimu a zároveň v 60. letech nastupuje éra vzestupu Etiopie na mezinárodní scéně, nejen z důvodu založení Organizace africké jednoty (OAJ). Roku 1989 došlo k revoluci v Súdánu, která zahájila novou éru vývoje v Rohu Afriky. Krátce na to se spolu s koncem studené války zhroutily oba režimy v Etiopii i Somálsku. Ve studii se zaměřujeme na centrální úlohu Etiopie, zatímco kupříkladu roli Džibutska nesledujeme. Zaprvé z toho důvodu, že jeho nezávislost byla vyhlášena až relativně pozdě (1977), zadruhé z toho důvodu, že na zásadní mezinárodně-politické události nemělo vliv. Etiopie byla vždy důležitým a strategickým partnerem světových velmocí, již jen z prostého faktu, že šlo o jedinou nezávislou zemi v regionu, sídlo zmíněné OAJ a zemi, která měla i důležitou geografickou po-

⁴ MARKAKIS, John: *Ethiopia. Anatomy of a Traditional Polity*. Addis Ababa 2006, s. 218–219.

⁵ BALSVIK, Randi R.: *Haile Sellassie's Students: Background to Revolution, 1952–1974*. Addis Ababa 2005, s. 241.

lohu, zejména po přičlenění Eritrei. Ačkoliv třeba Somálsko usilovalo o roli hegemonu, těchto charakteristik nemohlo nikdy dosáhnout.

2. Roh Afriky v kontextu dekolonizace

Různé regiony Afriky zažily dekolonizaci s odlišnou mírou intenzity a výsledky. Zatímco francouzská Afrika získala nezávislost až na výjimky (Džibutsko v roce 1977 a Guinea v roce 1958) v roce 1960 podle předem dohodnutého detailního plánu, země britské Afriky získávaly nezávislost postupně od druhé poloviny padesátých let až do konce let sedmdesátých. Portugalská Afrika si naopak musela svoji nezávislost vybojovat v krvi až do poloviny sedmdesátých let. Roh Afriky je výjimečným případem, neboť nejen zahrnuje Etiopii, která nikdy nebyla kolonizovaná, ale zároveň zde na relativně malém prostoru působilo hned několik koloniálních mocností (Francie, Velká Británie, Itálie). Někdejší italská kolonie Eritrea pak byla inkorporovaná Etiopii v roce 1952 na základě předchozí deklarace OSN, aby se o deset let později stala pouhou provincií a přišla tak o postavení federativní republiky. Protikoloniální boj v Eritrei získal novou dynamiku právě v roce 1962, kdy Eritrea začala bojovat o svoji nezávislost, kterou si vydobyla až o třicet let později. Již egyptská revoluce v roce 1952 vedla mocnosti v čele s USA k posílení vazeb s konzervativními vládami a jedním z takových kroků bylo zvýšení vojenské spolupráce s Etiopii a založení vojenské základny Kagnew na severu země.⁶

Éra dekolonizace v Rohu Afriky odhalila čtyři nevyřešené problémy, které ovlivňovaly každou ze zemí různými způsoby. Zaprvé se jednalo o otázku půdy, která byla v případě Etiopie vlastněna především církví a udržovala obyvatelstvo ve stavu chudoby a závislosti na státu. Zadruhé, kolonialismus rozdělil somálsky hovořící obyvatelstvo do pěti různých celků s odlišnou administrativou (Etiopie, Džibutsko, Italské Somálsko, Britské Somálsko, Keňa). Zatřetí, koloniální dědictví nerovnoměrného ekonomického rozvoje v kombinaci s „rasovou“ nadřazeností jedné skupiny nad druhou ovlivnilo post-koloniální politické a sociální klima v Súdánu. Začtvrté, jednou z hlavních otázek dekolonizace byla nedořešená otázka hranic mezi Etiopii a Somálskem. Vzhledem k absenci legálně vytyčených hranic mezi oběma zeměmi se především region Ogaden (dnešní jihovýchodní Etiopie) stal velmi citlivou oblastí. Od konce 19. století byly podepsány různé smlouvy mezi Etiopii a Britským Somálskem, zatímco hranice mezi Etiopii a Italským

⁶ BIRMINGHAM, David: *The Decolonization of Africa*. Ohio 1995, s. 41.

Somálskem byla vytyčena daleko vágněji.⁷ Tento fakt nakonec vedl k takzvanému walwalskému incidentu v roce 1934 a italské invazi do Etiopie o rok později. Vzhledem k rozdělení somálsky hovořícího obyvatelstva do pěti celků se stala naděje na sjednocení všech Somálců do jednotného „Velkého Somálska“ spíše utopií.

Eritrejský případ je daleko komplikovanější, neboť Eritrea musela čekat na svoji nezávislost déle, než většina Afriky. Někdejší italská kolonie (v letech 1890–1941) byla po pádu italského impéria spravována Britskou vojenskou správou (British Military Administration), aby se roku 1952 sjednotila s Etiopií ve federaci a po vyhlášení unitárního státu zahájila boj za nezávislost. Eritrejská odpověď etiopské hegemonii postrádala tři důležité prvky: organizovanou vojenskou taktiku, životaschopnou eritrejskou identitu, a homogenní a unifikované hnutí odporu. To byly úkoly, s nimiž se muselo nacionalistické hnutí potýkat v počátcích války za nezávislost.⁸ Když vznikla Eritrejská osvobozenecká fronta (Eritrean Liberation Front), měla své sídlo v Káhiře, centru nacionalismu, socialismu a protikoloniální rétoriky a odporu.⁹ I přes relativně srdečné vztahy mezi Haile Selassiem a Gamal Abd an-Násirem na mezinárodní scéně považovala etiopská vláda obecně Arabů za hrozbu. Důvod byl prostý, Káhira a univerzita al-Azhar sloužily jako důležitá místa pro setkávání eritrejských studentů, kteří zde čerpali smysl pro nezávislost v kombinaci s islámským myšlením. V samotné Etiopii se císař Haile Selassie velmi obával vlivu Egypta, neboť by vzestup islámu mohl ohrozit domnělou křesťanskou identitu a jednotu Etiopie.¹⁰ Zatímco v době císařství byli muslimové bráni za občany druhé kategorie, při Násirově návštěvě Addis Abeby jej vítali s neskrývaným nadšením.¹¹ Pro ortodoxní církve a vládnoucí aristokracii se jednalo o nebezpečnou hrozbu, neboť by vzestupem islámu či emancipací náboženství mohla být ohrožena suverenity a nadřazenost etiopské ortodoxní církve. Zejména mezi Somálci a Oromy získal islám mnoho stoupenců.¹² V obecné rovině se dá říci, že vztahy mezi Etiopií a arabským světem nebyly jednoduché, o čemž svědčí i to, že eritrej-

⁷ REISMAN, W. Michael: *Somali Self-Determination in the Horn: Legal Perspectives and Implications for Social and Political Engineering*. In: LEWIS, Ioan M. (ed.): *Nationalism and Self-Determination in the Horn of Africa*. London 1983, s. 151–173.

⁸ IYOB, Ruth: *The Eritrean Struggle for Independence. Domination, Resistance, Nationalism 1941–1993*. Cambridge 1997, s. 98.

⁹ POOL, David: *From Guerillas to Government. The Eritrean People's Liberation Front*. Oxford 2001, s. 47.

¹⁰ ERLICH, Haggai: *Ethiopia and the Middle East*. Boulder and London 1994, s. 134.

¹¹ Tamtéž, s. 139.

¹² ZEWDE, Bahru: *A History of Modern Ethiopia 1885–1991*. Oxford 2001, s. 216.

ský odboj získával podporu z Iráku a Sýrie prostřednictvím Súdánu. Haile Selassieho odpovědí byla naopak podpora jihosúdánských rebelů, bojujících proti hegemonii Chartúmu.¹³

3. Revoluční období

V šedesátých a sedmdesátých letech byly země Rohu Afriky zasaženy různou měrou a intenzitou nacionalismem, socialismem, antikolonialismem a marxismem-leninismem. Tyto –ismy logicky postihly celou Afriku po rozpadu koloniálních impérií, neboť sloužily jako odpověď na koloniální minulost. V Etiopii, která žádnou evropskou koloniální minulost neměla, to byla zejména skupina studentů zasvěcených učení marxismu-leninismu, která vyjadřovala odpor feudální vládě a podobě císařství.¹⁴ Přestože se Haile Selassie snažil vnímat sebe jako modernizátora své země, byl spíše považován, jak doma, tak v zahraničí, za překážku jakéhokoliv rozvoje. Jedním z témat, které císař nehodlal řešit, a které později přispělo k jeho pádu, byla národnostní otázka. Navzdory rostoucím nacionalistickým hnutím kdekoliv v Africe nebyl císař schopen porozumět národní politické integraci a považoval společnosti na „periferii“¹⁵ Etiopie za poddané, nikoliv za občany.¹⁶

Etiopie se prezentovala jako jednotná a unitární země bez jazykové, náboženské či kulturní rozmanitosti. Národnostní otázka tak byla vládou zanedbávána či spíše úmyslně ignorována. Nebylo tak překvapením, že se vzestupem nacionalismu v Africe, umocněného socialistickými a marxistickými proudy, začali Eritrejci, Oromové, či ogadenští Somálci vyjadřovat svoji nespokojenost a projevovat své aspirace vedoucí k rovnosti mezi společnostmi, kulturami a náboženstvími. V době císařství bylo oficiálně zakázáno psát, vyučovat, či vysílat v jiných jazycích, než v amharštině. Přitom značná část bohatství, plynoucí do státní kasy především z prodeje kávy, přicházela z oromských oblastí.¹⁷

¹³ CLAPHAM, Christopher: *The Era of Haile Selassie*. In: PRUNIER, Gérard – FIQUET, Éloi (eds.): *Understanding Contemporary Ethiopia. Monarchy, Revolution and the Legacy of Meles Zenawi*. London 2015, s. 204.

¹⁴ ZEWDE, Bahru: *The Quest for Socialist Utopia. The Ethiopian Student Movement c. 1960–1974*. Oxford 2014, s. 128–131.

¹⁵ Výrazem „periferie“ zde nutně nemíníme geografickou periferii, ale spíše ne-amharské společnosti, ale stejně tak třeba muslimskou část etiopské populace.

¹⁶ KELLER, Edmond J.: *Revolutionary Ethiopia. From Empire to People's Republic*. Bloomington 1998, s. 136.

¹⁷ Tamtéž, s. 161–162.

V roce 1969 v Somálsku a o pět let později v Etiopii došlo k vojenským převratům, které změnily mapu Rohu Afriky velmi výrazně. Předcházeli jim jednak převrat v Súdánu v roce 1958 a neúspěšný pokus o převrat v Etiopii v roce 1960, který uskutečnila skupina důstojníků etiopské armády, nicméně většina velení armády zůstala loajální císaři. Organizátoři převratu však sloužili jako zdroj inspirace pro revoluční generaci roku 1974.¹⁸ Zatímco v Somálsku byl převrat důsledkem politického boje o moc, v Etiopii měl daleko širší sociální pozadí, připomínající spíše Rusko před revolucí v roce 1917. Příčiny revoluce je třeba hledat v neschopnosti čelit dynamickým změnám v šedesátých letech, respektive již od konce druhé světové války, které zasáhly Afriku a tím pádem i Etiopii.¹⁹ K oslabení císařského režimu přispěl i fakt, že USA od roku 1972 dramaticky snížily vojenskou podporu Etiopii v rámci přehodnocení své politiky vůči Rohu Afriky. Haile Selassie se tímto rozhodnutím cítil dotčen a považoval jej za zásadní ránu pro stabilitu Etiopie, která doposud spoléhala na podporu Washingtonu.²⁰

V roce 1974 byly v Rohu Afriky dvě země, které adoptovaly učení marxismu-leninismu, nebo se jej chystaly implementovat, Etiopie a Somálsko.²¹ Nicméně sblížování obou zemí se Sovětským svazem jim nezabránilo v řešení vlastních nedořešených problémů, mezi nimiž vynikala pohraniční dispute umocněná vzestupem pan-somalismu, usilujícího o revitalizaci ideje „Velkého Somálska“. Pan-somálská ideologie již přispěla k turbulencím uvnitř Etiopie, zejména v době revolty v regionu Bale v šedesátých letech, která zahrnovala jak ormské, tak somálské rolníky.²²

Když roku 1977 vypukla válka o Ogaden a somálská vojska vstoupila na etiopskou půdu, byl Sovětský svaz překvapen dynamikou událostí, neboť vláda v Mogadišu byla doposud spojencem Moskvy a nově se formující režim Dergu v Etiopii se též hlásil k marxismu-leninismu. Až do roku 1974 byla stabilita v regionu zajištěna vlivem Sovětského svazu v Somálsku a Spojených států v Etiopii. Po roce 1974 se tato rovnováha sil vytratila, zvláště když Ame-

¹⁸ ERLICH, Haggai: *Ethiopia and the Challenge of Independence*. Boulder 1986, s. 228.

¹⁹ PRUNIER, Gérard: *The Ethiopian Revolution and the Derg Regime*. In: PRUNIER, Gérard – FIQUET, Éloi (eds.): *Understanding Contemporary Ethiopia. Monarchy, Revolution and the Legacy of Meles Zenawi*. London 2015, s. 210–211.

²⁰ Foreign Relations of the United States (dále jen FRUS), 1969–1976, Volume E–5, Part 1, Documents on Sub-Saharan Africa, 1969–1972. Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, Washington, March 20, 1972.

²¹ Mezi další patřily Kongo-Brazzaville, Madagaskar a Benin. Viz např. YOUNG, Crawford: *The Postcolonial State in Africa*. Madison 2012, s. 148.

²² TAREKE, Gebru: *Ethiopia: Power and Protest. Peasant Revolts in the Twentieth Century*. Lawrenceville 1996, s. 125–126.

ričané uzavřeli svoji vojenskou základnu Kagnew. Šlo o krok, který americká vláda plánovala již přinejmenším od roku 1970 z důvodů turbulentního vývoje v Etiopii, rostoucího eritrejského odporu a obecně nestabilní situace v regionu.²³

Ačkoliv somálská armáda nebyla nikterak mohutně vyzbrojena, aby mohla vést dlouhou a nákladnou válku proti většímu sousedovi,²⁴ překvapivá invaze nesla velmi rychle první ovoce. Moskva se musela rozhodnout pro podporu jednoho ze dvou států a vzhledem k tomu, že Etiopie je ústřední mocností v regionu, rozhodla se Moskva pro urychlenou dodávku zbraní a munice, včetně letadel, do Addis Abeby. Etiopsko-somálská válka tak pomohla změnit poměr sil v regionu a výrazně oslabila mocenské ambice Somálska, neboť na počátku roku 1978 se etiopské armádě podařilo vyhnat posledního somálského vojáka z etiopského území. Tímto okamžikem se zároveň začaly psát dějiny intenzivních vztahů mezi SSSR a Etiopií, především pokud jde o vojenskou spolupráci.²⁵ Revoluční rok 1979 v Afghánistánu a Íránu přiměl USA přehodnotit svůj ústup z Rohu Afriky a Washington dospěl k přesvědčení, že americká vojenská přítomnost v regionu je žádoucí. Již v prosinci 1979 tak začaly USA vyjednávat se Somálskem o přístupu k tamním přístavům a vytvoření vojenské základny.²⁶ Od roku 1977 se vlády v Etiopii ujal Mengistu Haile Mariam, kterému se podařilo eliminovat své nejbližší spolupracovníky. Mengistova antipatie vůči USA měla patrně své kořeny již v dobách, kdy studoval na vojenské akademii ve Fort Meade v Marylandu a následně v Alabamě, kde údajně čelil rasové diskriminaci.²⁷

Sousední Súdán prošel v sedmdesátých letech též významnou proměnou, neboť roku 1969 došlo k převratu, z něž vyšel jako následný súdánský prezident Dža'far an-Nimajrí. Zdědil však etnický a nábožensky rozdělenou zemi. Důvodem k převratu byla dlouhodobá frustrace z dění v Súdánu, kde proti sobě bojoval muslimsko-arabský sever a jih, který neměl s islámem nic společného. Zároveň byla politika na severu země ovládána sektářskými politickými stranami, bez ústavy, se stagnující ekonomikou a zdánlivě bezvý-

²³ FRUS, 1969–1976, Volume E–5, Part 1, Documents on Sub-Saharan Africa, 1969–1972. Memorandum From Richard T. Kennedy of the National Security Council Staff to Marshall Wright of the National Security Council Staff, Washington, August 5, 1970.

²⁴ TAREKE, Gebru: *The Ethiopian Revolution. War in the Horn of Africa*. New Haven 2009, s. 210.

²⁵ OTTAWAY, Marina: *Superpower Competition and Regional Conflicts in the Horn of Africa*. In: NATION, R. Craig – KAUPPI, Mark V. (eds.): *The Soviet Impact in Africa*. Toronto 1983, s. 177.

²⁶ KORN, David A.: *Ethiopia, the United States and the Soviet Union, 1974–1985*. London and Sydney 1986, s. 75.

²⁷ JACKSON, Donna R.: *Jimmy Carter and the Horn of Africa. Cold War Policy in Ethiopia and Somalia*. Jefferson and London 2007, s. 40.

chodnou občanskou válkou. Nimajrí byl mezi svými stoupenci respektován pro svoji integritu a i přes svůj spíše rétorický nacionalismus přinesl do tamní politiky pragmatismus a ochotu k vyjednávání o budoucnosti jižního Súdánu bez zbytečného radikalismu, který převládal na politické mapě severu.²⁸

Krátce po převratu investoval Nimajrí mnoho energie do ukončení konfliktu, který zemi vyčerpával a za prostřednictví Etiopie dosáhl kýženého výsledku v podobě mírové smlouvy, podepsané roku 1972 v Addis Abebě. Nimajrího snaha o usmíření s jihem však nenašla mnoho ohlasu mezi seversúdánskými politiky, především uvnitř muslimského bratrstva. Přesto již nedlouho po podpisu mírové smlouvy zažil Súdán období nebývalé prosperity a růstu díky rozsáhlým investičním projektům, které přicházely zejména z ropných monarchií na Arabském poloostrově, západních mocností a mezinárodních finančních organizací. Súdán se měl stát obilnicí Blízkého východu poté, co byly založeny rozsáhlé zemědělské projekty s mechanizovaným zemědělstvím.²⁹

4. Pragmatismus studené války

Ačkoliv je režim Dergu považován za marxistický, v prvních dnech revoluce nebylo zřejmé, k jaké politické orientaci se rodící se nový politický proud připojí. Ideologickou páteř režimu tvořilo studentské revoluční hnutí, podpořené rolníky, kteří revoltovali proti režimu v Bale, Godžamu a jiných regionech. Vlády se však ujala vojenská junta, která začala považovat civilní hnutí za obtěžující, neboť studenti začali zpochybňovat legitimitu Dergu a dožadovali se uplatňování levicových myšlenek. Aby si nově se formující vojenský režim udržel legitimitu, zahájil přestavbu společnosti a politiky pod hesly „etiopského socialismu“.³⁰

Politický systém Dergu zůstal podobně centralizovaný a úzkou elitou ovládaný, jako jeho imperiální předchůdce. Co se však změnilo, byla rétorika, kterou Derg používal, a především oficiální mezinárodně-politická orientace. Krátce po revoluci byla zahájena alfabetizační kampaň, neboť až do roku 1974 neuměla drtivá většina obyvatel číst a psát. Došlo ke znárodnění půdy, byl zahájen kolektivizační experiment, a společnost procházela signifikantní

²⁸ COLLINS, Robert O.: *Civil Wars and Revolution in the Sudan. Essays on the Sudan, Southern Sudan, and Darfur, 1962–2004*. Hollywood 2005, s. 35.

²⁹ Tamtéž, s. 36.

³⁰ Viz ZEWDE, Bahru: *The Quest for Socialist Utopia. The Ethiopian Student Movement c. 1960–1974*. Oxford 2014.

militarizací. Na straně druhé řada obyvatel vnímala příklon k marxismu-leninismu jako kýžený krok k modernizaci země.³¹ Režim ihned zrušil ústavu, která platila od roku 1931, respektive 1955 a až do roku 1987 žádná jiná ústava nebyla přijata. Na základ marxistické orientace vyhlásil Derg právo na sebeurčení národů a oficiálním cílem revoluce se stal „vědecký socialismus“.³²

Podobně jako v Sovětském svazu však byla otázka sebeurčení národů pouhou rétorikou, která nemohla najít naplnění ve skutečnosti. Naopak v praxi činil vojenský režim vše, aby udržel integritu země a potlačoval jakékoliv známky emancipace. To se projevilo velmi záhy se vznikem prvních osvobozeneckých front v čele s Tigrajskou lidovou osvobozenickou frontou (Tigray People's Liberation Front – TPLF). Role Sovětského svazu byla skutečně instrumentální při budování „vědeckého socialismu“, neboť pro Sověty byla Etiopie jakýmsi nedotčeným územím, na němž lze implementovat revoluční experimenty.³³ Nicméně i přesto trvalo deset let, než byla založena etiopská Dělnická strana a než došlo k „sovětizaci státních institucí“.³⁴

Hned na začátku roku 1975 vyhlásil Derg znárodnění půdy, což překvapilo i jeho největší stoupence.³⁵ Pozemková reforma zasáhla především malé farmáře na venkově. Nicméně Derg musel řešit zásadní a palčivý problém, který zdědil od svého předchůdce, a tím byla „eritrejská otázka“. Ta zaměstnávala etiopskou armádu až do konce studené války. I proto bylo třeba zapojit do budování socialismu ty, kteří se k němu stavěli nejotevřeněji, studenty středních škol a univerzit, kteří byli vysláni na venkov, aby zde dohlíželi na rozvoj myšlenek marxismu-leninismu.³⁶

Vznik „etiopského socialismu“ je třeba vnímat jako pragmatický krok a kompromis Dergu, jednak aby režim získal potřebné stoupence uvnitř Etiopie a ukojil požadavky milionů obyvatel toužících po změně, a jednak

³¹ DONHAM, Doland L.: *Marxist Modern. An Ethnographic History of the Ethiopian Revolution*. Los Angeles 1999, s. 131.

³² KELLER, Edmond J.: *Constitutionalism, Citizenship and Political Transitions in Ethiopia: Historic and Contemporary Processes*. In: DENG, Francis M. (ed.): *Self-Determination and National Unity. A Challenge for Africa*. Trenton 2010, s. 71.

³³ OHLBAUM, Dianna L.: *Ethiopia and the construction of Soviet identity, 1974–91: Implications for Peace and stability in Northeast Africa*. In: *Proceedings of the Sixth Michigan State University Conference on Northeast Africa*. East Lansing 1992, s. 265.

³⁴ CLAPHAM, Christopher: *Revolutionary Socialist Development in Ethiopia*. African Affairs, 86, 343, 1987, s. 153–155.

³⁵ MARKAKIS, John – AYELE, Nega: *Class and Revolution in Ethiopia*. Addis Ababa 2006, s. 154–155; CLAPHAM, Christopher: *Revolutionary Socialist Development in Ethiopia*. African Affairs, 86, 343, 1987, s. 155.

³⁶ YOUNG, Crawford: *Ideology and Development in Africa*. New Haven and London 1982, s. 75.

aby získal potřebného spojence v zahraničí, tedy Sovětský svaz a jeho spojence.³⁷ Ústava z roku 1987, vládnoucí strana i parlament tak připomínaly a kopírovaly své vzory ve Východním bloku.³⁸ Přesto však režim nedokázal zabránit rostoucímu odporu ze strany četných etno-regionálních hnutí, které získávaly podporu ze sousedních zemí, především Súdánu a Somálska. Politika vzájemné interference byla jedním z hybatelů regionální politiky v době studené války a díky ní se tak prodlužovaly občanské války v Etiopii, Súdánu a později Somálsku. Nezávislost Eritree, či jakéhokoliv jiného regionu, byla zcela vyloučena, neboť by ohrozila celistvost Etiopie a tím pádem i životaschopnost „etiopského socialismu“.

5. Od Rudého teroru k eritrejskému separatismu

Podobně jako v jiných zemích došlo i v Etiopii ke ztrátě iluzí, entuziasmu a růstu odporu vůči podobě revoluce, která tak vyústila v teror vůči vlastnímu obyvatelstvu, především inteligenci, která nesouhlasila s vojenskou vládou a dožadovala se vlády civilní.³⁹ Kampaň Rudého teroru časově souvisela se somálským vpádem do Etiopie v letech 1977 až 1978, kterému se Sovětský svaz snažil zabránit uspořádáním mírového jednání mezi oběma zeměmi. To však bylo odmítnuto Somálskem.⁴⁰ Vojenské čistky měly zabránit vzniku odporu uvnitř ozbrojených složek, potírání inteligence zase představovalo logický krok proti vzniku případné politické alternativy nebo jen zpochybnění „správnosti“ cesty revoluce, jakou se vydal Derg. Tisíce lidí tak byly uvězněny bez jakéhokoliv obvinění, často jen z toho důvodu, že měly univerzitní vzdělání. Tato hysterie byla jen umocněna somálskou invazí a tím pádem obavou z hlubší dezintegrace.⁴¹

³⁷ TIRUNEH, Andergachew: *The Ethiopian Revolution 1974–1987. A transformation from an aristocratic to a totalitarian autocracy*. Cambridge 1993, s. 88.

³⁸ KELLER, Edmond J.: *Revolutionary Ethiopia. From Empire to People's Republic*. Bloomington and Indianapolis 1988, s. 240.

³⁹ ZEWDE, Bahru: *History of Red Terror. Contexts and Consequences*. In: TRONVOLL, Kjetill et al. (eds.): *The Ethiopian Red Terror Trials*. Oxford 2009, s. 17.

⁴⁰ Additions to 2 February 1977 Report by Third African Department, Soviet Foreign Ministry, 'Somalia's Territorial Disagreements with Ethiopia and the Position of the USSR', June, 1977, History and Public Policy Program Digital Archive, TsKhSD, f. 5, op. 73, d. 1619, ll. 61–68; translated by Paul Henze. In: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/111613> [cit. 16. 10. 2016].

⁴¹ Tamtéž, s. 27–29.

Masakry obyvatel se odehrávaly především ve větších městech, kde se také soustřeďovaly vzdělanější vrstvy. Studenti byli nejčastěji obviňováni z toho, že patřili k některé z etno-regionálních osvobozeneckých front, nebo jim poskytovali ideologickou podporu. Protesty proti vojenské juntě postupně zasáhly všechny regiony Etiopie a po Eritrei tak následovala Tigray, Oromie a další oblasti, kde tamní hnutí bojovala formou guerillové války. I po skončení somálské invaze usiloval somálský prezident Siad Barré o to, aby využil „somálského faktoru“ na území Etiopie k destabilizaci a dezintegraci Etiopie, která již probíhala v Eritrei. Ta již dostávala podporu ze Súdánu, neboť všechny tři země usilovaly o postavení hegemonu v Rohu Afriky a činily vše pro to, aby oslabily své rivaly právě prostřednictvím podpory protivládních hnutí.

Určitým paradoxem dějin, který z počátku znejišťoval Sovětský svaz, i třeba bývalé Československo, byl fakt, že Eritrejská lidová osvobozenecká fronta (Eritrean People's Liberation Front – EPLF) bojující za nezávislost Eritrei, byla původně marxisticko-leninskou stranou, využívající podpory rolníků a revolučních intelektuálů.⁴² Totéž lze říci i o jiných osvobozeneckých frontách, především TPLF. Role Súdánu se v průběhu eritrejského konfliktu měnila. Prezident Nimajrí učinil několik kroků k zprostředkování míru mezi Etiopií a Eritreou ještě za vlády císaře Haile Selassieho. Poté se Nimajrí pokoušel zachránit císaři život během revoluce. Po jeho smrti se již cítil méně vázán snahou o zprostředkování příměří, navíc obě hlavní eritrejské strany, EPLF a Eritrejská osvobozenecká fronta (Eritrean Liberation Front – ELF) operovaly ze Súdánu a vedly mezi sebou vlastní vnitřní válku.⁴³

Etiopie se snažila posílit svou roli v regionu podporou Súdánské lidové osvobozenecké armády (Sudan People's Liberation Army – SPLA), která vznikla roku 1983 poté, co Nimajří znovu vyhlásil právo šaría, aby si získal podporu mezi radikálními politickými kruhy v Chartúmu. Etiopie byla schopna sjednotit rozdělené skupiny na jihu Súdánu a poskytla podporu vůdci SPLA, Johnu Garangovi. Etiopská vláda však neusilovala o rozdělení Súdánu, ale souhlasila s Garangovou vizí nového Súdánu, neboť případný separatismus by ohrozil samotnou integritu Etiopie, potýkající se s problémem separatismu v Eritrei. Súdánská vláda označila SPLA za Etiopií podporované hnutí a Nimajří se snažil získat podporu z USA a Egypta, nicméně bezúspěšně, neboť byl obviňován z dramatického zhoršení situace na jihu země. Když

⁴² POOL, David: *From Guerillas to Government. The Eritrean People's Liberation Front*. Oxford 2001, s. 88.

⁴³ WOODWARD, Peter: *The Horn of Africa: state politics and international relations*. London and New York 1996, s. 121.

se Sádiq al-Mahdí stal v roce 1986 premiérem Súdánu, usiloval o dohodu s Etiopií, která by ukončila politiku vzájemné interference. Tato snaha však nenašla pochopení.⁴⁴

Dalším nedořešeným regionálním problémem byla otázka vypjatých vztahů se sousedním Somálskem. Vztahy mezi oběma zeměmi se zhoršily v roce 1982, když se somálská armáda infiltrovala do Ogadenu a společně s místními guerillami zaútočila na základnu etiopské armády nedaleko městečka Shilabo, asi 100 km od hranic. Krátce nato odpověděla etiopská armáda ve spolupráci se Somálskou demokratickou frontou spásy (Somali Salvation Democratic Front – SSDF) organizovaným útokem podél etiopsko-somálské hranice. Tyto spojené síly obsadily vesnici Balenbale a zničily tamní somálskou posádku. Reakcí somálské vlády byla žádost o americkou pomoc.⁴⁵ Ta pak přicházela především prostřednictvím Saúdské Arábie, Pákistánu a Egypta.⁴⁶

Ekonomický kolaps, zaostalé zdravotnictví, přebyrokratizovaný vojenský systém byly znaky, které charakterizovaly nejen Etiopii, ale celý region Rohu Afriky. Derg podcenil socio-ekonomickou situaci v zemi koncentrací na vojenský arsenál převážně sovětské provenience. Znárodnění průmyslu a půdy, nízké mzdy a kontrola populace skrze tajnou policii jen posilovaly atmosféru napětí, především mezi chudými zemědělci, kteří se měli naopak stát pátěří režimu. Totéž lze říci o státních zaměstnancích, kteří na represí reagovali pasivitou, jež znehybnila státní administrativu.⁴⁷ Jedním ze stěžejních faktorů, který však výrazně přispěl k pádu režimu, byla nedořešená národnostní otázka, jež byla zastíněna mýtem „vědeckého socialismu“. Tím se Derg snažil učinit z etnické identity nedůležitou otázku, která nemá v „moderní“ socialistické společnosti místo.⁴⁸

Jedním z naprostých kolapsů režimu byl hladomor z let 1983–1985, při němž zemřelo statisíce lidí. Nejhuře postiženým regionem byla Tigray, centrum odporu a základna TPLF. Vláda záměrně nedodávala včas potřebnou

⁴⁴ Tamtéž, s. 123.

⁴⁵ KORN, David A.: *Ethiopia, the United States and the Soviet Union, 1974–1985*. London 1986, s. 76.

⁴⁶ ZACCARIA, Massimo: *Il Corno d'Africa alla ricerca di una "nuova" storia della Guerra fredda*. Afriche e Orienti, 15, 3–4, 2013, s. 22–36.

⁴⁷ GUDINA, Merera (2011): *Ethiopia: From Autocracy to Revolutionary Democracy, 1960s–2011*. Addis Ababa 2011, s. 37.

⁴⁸ KELLER, Edmond J.: *Remaking the Ethiopian State*. In: ZARTMAN, William I. (ed.): *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. London 1995, s. 130.

pomoc, aby „potrestala“ odbojný region. TPLF zase kritizovala Sovětský svaz za to, že místo potravin dodával do Etiopie zbraně a munici.⁴⁹

6. Závěr

Etiopie byla vždy důležitým aktérem mezinárodního a regionálního dění v Rohu Afriky. Její pozice ústřední mocnosti v regionu se v průběhu posledního století proměňovala v závislosti na mezinárodních i vnitropolitických okolnostech. I přes své vnitřní problémy a chronickou chudobu si vláda v Addis Abebě uchovala svou pozici centrálního státu jako důležitého spojence světových mocností, ať již USA či SSSR. Navíc jako sídlo OAJ (dnes Africká unie) měla a má Etiopie důležité postavení i ve vnitroafrických záležitostech.

Na straně druhé se další státy regionu snažily plnit roli hegemonu obdobným způsobem. Zejména to platilo o Somálsku v době vlády Siada Barrého. Hlavním rysem studené války v Rohu Afriky byla zřetelná militarizace, která postihla jak Etiopii, tak Súdán a Somálsko. Všechny zmíněné státy mají dlouhou tradici vnitrostátních i mezistátních konfliktů a v době studené války jejich vlády spotřebovávaly značné množství finančních prostředků právě na zbraně a munici. Po roce 1977 se Etiopie stala klíčovým bodem pro šíření vlivu SSSR v Rohu Afriky a Addis Abeba se stala největším příjemcem zahraniční vojenské pomoci.⁵⁰ I přes tuto výhodu se země nebyla schopna vymanit z kumulujících se problémů, jež vycházely z nevyřešených sociálních otázek, vztahu k půdě a etno-nacionálního boje, který měl své kořeny již v předchozí éře. Vzájemná interference, tedy podpora různých separatistických hnutí na území sousedního státu, byla jednou z hlavních charakteristik studené války v regionu a jen svým způsobem dokládá fakt, že Afrika sloužila jako jakási „laboratoř“ studené války. Súdán, zmítající se mezi islamistickou a socialistickou vládou v průběhu třech desetiletí, nebyl pro mezinárodní komunitu čitelným partnerem, podobně jako Somálsko, které navíc plnilo roli agresora.

Konec studené války měl významný dopad na všechny hlavní státy regionu. Dva ze tří režimů padly v roce 1991 (Etiopie a Somálsko), zatímco v Chartúmu byla ustavena islámská vojenská vláda. Všechny tyto události opět změnily klima v Rohu Afriky a ovlivňují vnitropolitické a mezinárodní

⁴⁹ DE WAAL, Alex: *Famine Crimes. Politics and the Disaster Relief Industry in Africa*. Oxford 1997, s. 118–126.

⁵⁰ Viz např. PATMAN, Robert: *The Soviet Union in the Horn of Africa*. 2009.

politické prostředí do současnosti. Roli hegemonu si Etiopie nejen uchovala, ale v době po konci studené války ještě více posílila, zatímco okolní země značně oslabily.

RESUMÉ

ETIOPIE A ROH AFRIKY V DOBĚ STUDENÉ VÁLKY, 1960–1989

Roh Afriky patří mezi nejkřehčí a nejméně stabilní regiony Afriky. Tato studie se zabývá obdobím studené války se zvláštním zřetelem na ústřední roli Etiopie. Etiopie byla vždy pro zahraniční mocnosti nejdůležitější zemí v regionu, již vzhledem k faktu, že se jednalo o centrální mocnost obklopenou státy, které zažívaly občanské války (např. Súdán), nebo které neměly takový ekonomický či politický potenciál. Etiopie se navíc stala sídlem Organizace africké jednoty roku 1963 a císař Haile Selassie patřil k nejvýznamnějším africkým vůdcům. Studená válka přinesla některé významné změny do oblasti, včetně spojení Etiopie s USA a od roku 1977 naopak se Sovětským svazem. Tato studie se tak zabývá vzájemnými vztahy Etiopie s okolními státy v širší perspektivě.

Klíčová slova: Etiopie, studená válka, Súdán, Somálsko, Sovětský svaz, USA, Eritrea

SUMMARY

ETHIOPIA AND THE HORN OF AFRICA IN THE ERA OF THE COLD WAR, 1960–1989

The Horn of Africa belongs to the most fragile and politically unstable regions in Africa. This article focuses on the Era of the Cold War with a special attention to the central role of Ethiopia. For foreign powers, Ethiopia has always been the most important country in the region due to the fact that it has been the centrally country surrounded by states that witnessed either civil wars, e.g. Sudan, or have not had such an economic and strategic potential (e.g. Somalia). Moreover, Ethiopia became the seat of

the Organization of African Unity in 1963 and Emperor Haile Selassie was one of the most crucial African leaders. Cold War brought some significant changes to the region including Ethiopia as it first was an ally of the USA and since 1977 the closest ally of the USSR in Africa. This study thus deals with mutual interferences between Ethiopia and the neighboring countries in this broader perspective.

Keywords: Ethiopia, Cold War, Sudan, Somalia, Soviet Union, USA, Eritrea

doc. Mgr. Jan Záhořík, Ph.D.
Katedra blízkovýchodních studií
Fakulta filozofická
Západočeská univerzita
Sedláčkova 15
301 25 Plzeň
Česká republika
e-mail: nvogol@seznam.cz